

Boekbesprekingen

Christian Heinze, *Schadensersatz im Unionsprivatrecht* (Hab. Hamburg), Tübingen: Mohr Siebeck 2017, xxv + 700 p.

Het boek waar ik deze boeksignaleringen mee open, is een Hamburgs Habilitationsschrift dat het Europese schadevergoedingsrecht in kaart brengt. Dat wil zeggen de regelingen op Europees niveau (zoals Richtlijn 2014/104/EU inzake kartelschade en Verordening (EU) 261/2004 inzake rechten van vliegtuigpassagiers) en hoe deze regelingen bij elkaar genomen een Europees schadevergoedingsrecht vormen. Daarbij komen uiteraard vragen aan de orde over doeleinden en functies van schadevergoeding en kring van gerechtigden, maar wordt ook afgedaald naar meer technische details zoals omvang, eigen schuld en rente. De auteur concludeert dat gegeven de Europese achtergrond van schadevergoedingsplichten, de gemengde doelen en functies ervan (zoals: private handhaving naast compensatie en afschrikking) afwijken

van de traditionele nationale functie (primair: compensatie bij rechtsinbreuk). Na ruim 600 pagina's beschrijving op detailniveau volgt een korte klarenstoot: volgens de auteur zal de invloed van het Europese privaatrecht moeten leiden tot herijking van een aantal uitgangspunten van nationaal recht, zodat de geëmancipeerde Europese burger zijn rechten zal kunnen verwezenlijken.

B. van der Meulen, *Levensmiddelenrecht. Systeem van een gelaagd functioneel rechtsgebied*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2017, xi + 125 p.

Dit is een uiterst overzichtelijk boekje in de serie AAe Cahiers om de verschillende lagen en bronnen van levensmiddelenrecht te doorgronden. De nadruk ligt op voedselveiligheid. Het biedt een variatie aan tekst, tabellen, stroomdiagrammen en bronverwijzingen om de verschillende bronnen van recht te inventariseren die men nodig heeft als men levensmiddelenrecht bestudeert. Er is kort aandacht voor wat de schrijver 'privaat levensmiddelenrecht' noemt, waarbij de schrijver lichtelijk verbaasd constateert dat private partijen er soms in slagen om, zonder overheidsgezag of wetgevende bevoegdheid, wereldwijd aanvaarde standaarden te ontwikkelen (p. 94). Hij geeft aan dat certificering volgens private standaarden ook publiekrechtelijke relevantie kan krijgen als toezichthouders op grond van een certificering bereid zijn te concluderen dat (ook) aan wettelijke eisen is voldaan. Gegeven de inleidende aard van het boekje is die (te) korte uitleg begrijpelijk, maar misschien dat bij een volgende druk toch ook het verband met de Wet oneerlijke handelspraktijken kan worden genoemd (en niet alleen op dat punt; verwijzing naar Richtlijn 2005/29/EG (Richtlijn OHP) ontbreekt in het geheel).

Irina Domurath, *Consumer Vulnerability and Welfare in Mortgage Contracts*, Oxford: Hart Publishing 2017, xvi + 205 p.

Dit boek gaat over (financieel) kwetsbare consumenten en hun hypothecaire schulden, zoals bijv. aan de orde was in de bekende zaak *Aziz* (HvJ EU, C-415/11). Het boek gaat over hypothecaire geldleningen en wil meer bepaald in kaart brengen hoe het Europese privaatrecht bijdraagt aan het voorkomen van achterstallige betalingen op hypotheekleningen. Vanuit de veronderstelde fundamente van de Europese 'sociale markteconomie', analyseert het de schuldenproblematiek van woningbezitters als een specifieke kwetsbaarheid en zoekt het erkenning van die kwetsbaarheid in het Europese privaatrecht. Daarbij worden met name Richtlijn 2014/17/EU (kredietovereenkomsten voor onroerende goederen), 93/13/EEG en 2005/29/EG (oneerlijke bedingen resp. oneerlijke handelspraktijken) aan de orde gesteld. De conclusie die daar kort gezegd uit volgt is dat het EU-recht niet afdoende instrumenten kent ter bescherming van financiële kwetsbaarheid en ter voorkoming van problematische hypotheekschulden.

Het boek gaat ambitieus van start; het probeert in weinig pagina's veel met elkaar in verband te brengen, zoals de privatisering van sociale (zekerheid en) woninghuur, de

toenemende zelfredzaamheid die van burgers wordt verwacht, de literatuur over problematische schulden en kwetsbare groepen in de samenleving, maar ook de literatuur over contractueel overwicht van machtige partijen. De behandeling van al die thema's blijft voor mijn gevoel goeddeels steken in algemeenheden. Interessant vond ik met name de analyse van het type kwetsbaarheid waar woningbezitters mee kampen en de juridische instrumenten die het (Europese) privaatrecht (niet) biedt om hun contractuele positie te versterken. Tegelijk zal het boek, zo vermoed ik, niet eenieders 'cup of tea' zijn. De schrijfstijl is wat wollig, en het heeft duidelijk een boodschap: al het EU-contractenrecht dient sociale rechtvaardigheid na te streven en dus moeten woningbezitters in nood door dat contractenrecht tegemoet worden gekomen. Die ideologische toon onderschat wellicht dat hypotheekleningen moeten functioneren in een markteconomie. Ik vermoed dat als deze problematiek in een bepaald land op een bepaald moment catastrofale proporties aanneemt, er meer moet gebeuren dan alleen de inzet van het contractenrecht.

Stefan Kolb, *Die Übergangsregelung der Richtlinie über unlautere Geschäftspraktiken* (diss. Bayreuth), Tübingen: Mohr Siebeck 2015, xvii + 133 p.

Dit boekje heb ik ten onrechte niet eerder opgemerkt. Het gaat naar luid van de titel over art. 3 lid 5 Richtlijn 2005/29/EG, de overgangstermijn van zes jaar, die afliep op 12 juni 2013. Maar het boek is m.i. vooral interessant omdat het de vraag of lidstaten na ommekomst van die overgangstermijn in overtreding zijn als zij andere of strengere voorschriften hanteren dan de richtlijn, behandelt aan de hand van het voorbeeld van prijsvoorschriftwetgeving. Het stelt daarmee de vraag aan de orde welke voorschriften door nationale wetgevers wel en niet mogen worden gehandhaafd op het vlak van prijsinformatie. Dat is een vraag die bijv. ook aan de orde kwam in HvJ EU 7 juli 2016, C-476/14 (*Citroën*), waarin werd geoordeeld dat als wordt geadverteerd met een prijs bij een product, die prijs op grond van Richtlijn 98/6/EG (Richtlijn prijsaanduidingen producten) ook de onvermijdbare kosten moet omvatten als de advertentie in de ogen van de consument een aanbod betreft. In het boekje van Kolb worden op deze wijze verschillende richtlijnen die iets over prijsinformatie bepalen, gelegd naast de Richtlijn OHP.

Jochen Mohr, *Sicherung der Vertragsfreiheit durch Wettbewerbs- und Regulierungsrecht* (Hab. Berlin), Tübingen: Mohr Siebeck 2015, xliii + 963 p.

Dit boek betreft het snijvlak tussen privaatrecht, algemeen mededingingsrecht en regulering van netwerkindustrieën. Het wil de gemeenschappelijke uitgangspunten van deze drie rechtsgebieden in kaart brengen, meer in het bijzonder hoe zij concurrenten en consumenten effectief bescherming bieden tegen mededingingsbeperkingen. Want, zo schrijft Mohr, het is noodzakelijk om private marktmacht te temmen als men economische kansgelijkheid wil borgen. Het boek loopt in dat kader onder meer alle geijkte

privaatrechtelijke leerstukken langs die relevantie kunnen hebben, zoals prijsregulering, nietigheden en aansprakelijkheden. Een van de kwesties die in het boek aan de orde komen, betreft de geldigheid van overeenkomsten die volgen op een mededingingsrechtinbreuk. Denk aan gevallen waarin een kartel ertoe leidt dat in de verhouding tot consumenten overeenkomsten worden gesloten waarin een hogere prijs wordt gerekend dan zonder kartel het geval was geweest. Dat zijn overeenkomsten die als het ware voortbouwen op een nietige overeenkomst (de kartelafsprake). Vaak wordt de prijsopslag als een schade uit onrechtmatige daad gezien; Mohr bepleit dat die prijsopslag ook gezien zou kunnen worden als een (partieel) nietige prijs. Het gevolg daarvan zou zijn dat prijsopslagen bij 'voortbouwende' overeenkomsten niet zozeer via het onrechtmatigedaadsrecht maar via de onverschuldigde betaling teruggevorderd kunnen worden.

Asher Flynn & Jacqueline Hodgson (red.), *Access to Justice and Legal Aid. Comparative Perspectives on Unmet Legal Need*, Oxford: Hart Publishing 2017, xxi + 309 p.

Deze bundel is het product van samenwerking tussen Engelse en Australische academici. De bijdragen analyseren en bekritiseren de (vaak betreurenswaardige) ontwikkelingen in de gesubsidieerde rechtsbijstand en toegang tot het recht, een en ander in verschillende rechtsgebieden en vanuit verschillende disciplinaire achtergronden. De redacteurs geven in hun inleidende hoofdstuk een overzicht van (en houden een tirade tegen) de 'afbraak' van gesubsidieerde rechtsbijstand en de gevolgen die dit heeft voor de meest kwetsbare groeperingen (in de genoemde landen). In de bijdragen die volgen, worden de thema's uitgewerkt. Opmerkelijk zijn de hoofdstukken die innovatieve bezuinigingen belichten (bijv. over videozittingen om reiskosten te besparen; McKay, p. 103 e.v.) en die 'doe het zelf'-rechtshulp toejuichen maar ook waarschuwen voor het uitblijven van toegang tot die 'doe het zelf'-instrumenten voor met name de minst zelfredzame personen (Laster & Kornhauser, p. 123 e.v.). Het hoofdstuk over de recente ontwikkelingen in Engeland en Wales geeft vooral goed inzicht in het proces van het dichtdraaien van de geldkraan; innovatieve alternatieven lijken minder prominent aanwezig (Byrom, p. 221 e.v.).

H.S. Budde, *Das Vertragsrecht der Zahlungsdienste*, Berlin: Duncker & Humblot 2017, 251 p.

Deze dissertatie gaat over de Richtlijn betalingsdiensten (2007/64/EG) en de inpassing ervan in het Duitse privaatrecht. Bij ons betreft het Titel 7.7b (art. 7:514 e.v.) BW. De schrijfster geeft eerst een overzicht van het Europese harmonisatiestreven in het privaatrecht in het algemeen en ten aanzien van betaaldiensten in het bijzonder. Daarna loopt ze alle elementen van de richtlijn na en onderzoekt ze of de implementatie ervan in het Duitse recht past bij het voordien geldende Duitse privaatrecht; zo komen onderwerpen aan de orde als aangaan, inhoud, opzegging, en kosten van de betaaldienstovereenkomst. De conclusie van het boek zal ook voor Nederland gel-

den: omdat de richtlijn niet alle aspecten uitputtend behandelt (en bovendien toestaat dat partijen een overeenkomst sluiten die gunstiger is voor de klant; zgn. 'semi-dwingend recht'), is inbedding in het nationale recht inzake de overeenkomst van opdracht nodig. De conclusie die het boek ook trekt, is dat de richtlijn per saldo voor betaaldienstverlener (in de regel de bank) en gebruiker voordelen oplevert. Ook concludeert de schrijfster dat de inbedding in de Duitse codificatie goed is geslaagd. Die conclusie zal voor Nederland niet door iedereen worden gedeeld; zie kritisch H.N. Schelhaas, 'Inconsistenties in het verbintenissenrecht: de wetswijziging betaaldiensten', *NTBR* 2010/1, p. 1.

Annick De Boeck, Bert Keirsbilck & Raf Van Ransbeeck (red.), *Mystery shopping*, Antwerpen: Intersentia 2017, ix + 109 p.

Dit boekje is een schot in de roos: juridische aspecten van 'mystery shopping' naar Belgisch recht. Dit betreft het fenomeen dat wordt gebruikt voor interne kwaliteitszorg, maar ook door consumentenorganisaties en journalisten om te vergelijken en te 'namen en shamen'. In gereguleerde bedrijfstakken wordt het instrument ook wel gebruikt door toezichthouders om juridische kwaliteitszorg te toetsen. Welke eisen mogen eraan worden gesteld in juridisch opzicht? Over die vragen gaan de bijdragen aan het boekje. Na een algemene inleiding (Van Ransbeeck) volgt een bijdrage waarin de strafrechtelijke begrenzing van mystery shopping wordt verkend (Verbruggen), arbeidsrechtelijke aspecten van privacybescherming (Van Der Sype en Vedder), de problematiek van onrechtmatig verkregen bewijs (De Boeck en Samyn), en 'mystery shopping' in het financieel recht (Steennot).

E. Lutjens, Mr. C. Assers *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. 7. Bijzondere overeenkomsten. Deel XI. Pensioen*, Deventer: Wolters Kluwer 2016, xlvii + 714 p.

De Asser-serie Bijzondere overeenkomsten dijt gestaag uit – dit deel behandelt de pensioenovereenkomst, dat wil zeggen de *tweede* pijler van het pensioenstelsel. De eerste pijler is het staatspensioen (AOW etc.), de derde pijler zijn individuele levensverzekeringen en lijfrenten, en de tweede pijler betreft pensioenregelingen die gekoppeld zijn aan werkzaamheid in een bepaalde bedrijfs- of beroepsbranche. Denk aan werknemers die aan een (collectieve) arbeidsovereenkomst een pensioenaanspraak ontlenen. Vaak komt men dan uit op een of meer overeenkomsten tussen werknemer, werkgever en pensioenfonds; aan die driehoeksverhouding kleefte veel publiekrechtelijk toezicht (DNB en AFM), maar m.i. ook consumentenrecht. Op verschillende plaatsen in dit monumentale werk zou men consumentenrechtelijke aspecten van pensioen kunnen tegenkomen. Denk aan de thematiek van informatieverplichtingen, algemene voorwaarden en oneerlijke handelspraktijken. Zo is er de laatste tijd veel aandacht voor de vraag hoe informatie over de ontwikkeling van het pensioen overgebracht moet worden, zodat consumenten geen overspannen maar realistische verwachtingen

koesteren over hun ‘opgebouwde’ pensioen (misschien is zelfs het woord ‘opbouwen’ al misleidend, net als het begrip ‘aflossingsvrije hypotheek’). Of denk aan de vraag hoe ambtshalve toetsing bij gangbare bedingen in pensioenovereenkomsten kan uitpakken, mede in het licht van de steeds indringender toetsing die het HvJ EU voorstaat. Helaas komen deze onderwerpen er bekaaid af in het boek. Wel is er veel aandacht voor de problematiek van gelijke behandeling.

Heike Korte-Tölle, *Der Prolongationskredit. Muss ein günstiger Kredit ceteris paribus auch bei Prolongation ein günstiger Kredit bleiben?* (diss. Bremen), Baden-Baden: Nomos 2016

Dit boek betreft de vraag welke rol het consumentenrecht speelt bij het einde van een rentevastperiode in een kredietovereenkomst, en in hoeverre de eenzijdige wijziging van de rente in die gevallen getoetst kan worden door de rechter. Dat lijkt op het eerste gezicht een vreemde vraag: in ons land is rente bij consumentenkrediet aan een wettelijk plafond gebonden en is hypotheekkrediet aan marktwerking overgelaten. Denkt men er wat langer over, dan kan zich bijvoorbeeld de vraag voordoen of die markt wel goed werkt, en of zittende klanten bij ommekomst van de rentevastperiode wel dezelfde tarieven aangeboden krijgen als nieuwe klanten (en zo niet, of er een recht op gelijke rente bestaat). Naar Duits recht is de strijd met de goede zeden een leerstuk dat hier van belang is: het bedingen van rente die hoger is dan in de markt gebruikelijk is, kan woeker opleveren en daarmee tot nietigheid van de bedongen rente leiden (§ 138 BGB). Wij zouden in dat soort gevallen vooral misbruik van omstandigheden bewezen willen zien (art. 3:44 BW).

Het boek behandelt uitgebreid de (Europese) regels inzake consumentenkrediet en woningkrediet en de informatieverplichtingen voor en tijdens het afsluiten en vernieuwen van de overeenkomst. Zo komt bijv. de vraag aan de orde of de bedenkttermijn bij consumentenkrediet ook geldt bij (automatische) verlenging van het krediet tegen een nieuwe rente (nee, zegt het BGH, p. 95 e.v.). De auteur sluit het boek af met een overzicht van de belangrijkste stellingnames in het boek. Hij bepleit bijv. dat renteaanpassingsclausules bij krediet tegen variabele rente duidelijker geformuleerd moeten worden zodat de werking ervan op voorhand beter te doorgronden is.

Béatrice Ponet & Gert Straetmans (red.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen: Intersentia 2016, x + 267 p.

Dit Belgische boek bundelt bijdragen over de ontwikkeling van het vrij beroep in (onder meer) het marktpraktijkenrecht. Vanuit Belgische optiek is die aandacht begrijpelijk, omdat daar van oudsher aan het onderscheid tussen kooplieden en burgers zowel materieelrechtelijke als procesrechtelijke gevolgen werden toegekend (denk aan ‘daden van koophandel’ als onderscheidend criterium voor de toepasselijkheid van het WvK en toegang tot rechtbanken van koophandel). Beroepsbeoefenaren vielen zo tussen wal en schip. Dat veranderde allengs in het

mededingingsrecht, het marktpraktijkenrecht, de jurisdictie van gerechten en de reikwijdte van het insolventierecht. Het Wetboek van Economisch Recht (WER) is een van de plaatsen waarin men het onderscheid tussen handelslieden en beroepsbeoefenaren heeft willen gladstrijken. Over al deze onderwerpen treft men bijdragen aan in deze bundel. Bepaald relevant voor het consumentenrecht is het uitgebreide overzichtsartikel van Cambie & Straetmans over beroepsbeoefenaren en eerlijke marktpraktijken. Zij bespreken bijv. de wijze waarop de verplichtingen uit Dienstenrichtlijn, Richtlijn oneerlijke handelspraktijken en Richtlijn consumentenrechten in de WER voor beroepsbeoefenaren verwerkt zijn.

B.B. van der Burgh & B. Krijnen, *Algemene Bankvoorwaarden 2017: modernisering in klare taal*, Zutphen: Uitgeverij Paris 2017, 159 p.

In 2017 werden de nieuwe Algemene Bankvoorwaarden van de NVB van kracht. De ABV 2017 gelden voor consumenten én zakelijke klanten. Van consumentenzijde was er nauw overleg met de Consumentenbond, die daarmee haar actierecht ex art. 6:240 BW prijs gaf. Dit nuttige boekje, van de hand van auteurs die als wederzijdse onderhandelaars bij de totstandkoming betrokken waren, geeft een overzicht en artikelsgewijs commentaar. De Engele vertaling is ook bijgevoegd.

Het grootste verschil tussen de ABV 2009 en de ABV 2017 is dat bij de laatste veel aandacht aan leesbaarheid is besteed; dat wordt door de CB als de grootste verbetering ten opzichte van de ABV 2009 gezien. Zinnen werden verkort en vereenvoudigd, moeilijke woorden werden vermeden en voorbeelden ingevoegd (en lijdende vorm omgezet in bedrijvende vorm). Het resultaat zou moeten zijn, zo schrijven de auteurs (p. 24), dat het risico op toepassing van de contra-proferentemregel kleiner is dan onder de ABV 2009: ook voor niet-juristen zou de tekst vrijwel geen onduidelijkheid meer moeten opleveren. Dat lijkt mij wensdenken als het gaat om consumenten, zelfs als de tekst zich taalkundig gezien op jip-en-janneke-niveau bevindt. De rechtspraak lijkt zich bij contra-proferentemtoetsing namelijk te ontwikkelen in de richting van een taalkundige toetsing naar een toetsing op inhoud en werking. Misschien dat de consument het concept van een onherroepelijke volmacht uit art. 24 ABV 2017 nog wel kan bevatten, maar is het de gemiddelde consument duidelijk waar hij mee instemt als hij onherroepelijke volmacht geeft om in zijn naam zekerheden te vestigen op zijn goederen? En is het hem duidelijk dat als de gevormachtigde bank de verpanding bewerkstelligt van een vorderingsrecht van de consument op een derde dat al eerder verpand is aan iemand anders (of dat door afspraak onverpandbaar is), de consument strikt genomen de garantie ex art. 24 lid 1 sub b ABV 2017 schendt?

Anne Springob, *Der verbraucherrechtliche Unternehmerbegriff* (diss. Köln), Tübingen: Mohr Siebeck 2016

In rechtssystemen waar bijv. het onderscheid tussen handelslieden, beroepsbeoefenaren en misschien nog an-

dere ondernemers (wat te denken van de *vrije* beroepsbeoefenaar en de *Forstwirt*, de bosbouwarbeider?) wordt gebruikt, zal wellicht de behoefte worden gevoeld om naar een eenvoudiger begrip van ‘ondernemer’ over te stappen. Die behoefte kan worden gevoed door de invloed van het Europese consumentenrecht, laat dit boek zien. In dat verband verdient opmerking dat het Duitse recht in § 14 BGB een uniforme definitie geeft van ‘ondernemer’, die eenvoudigweg ook in het handelsrecht (HGB) gebruikt kan worden. Dit boek beschrijft hoe aan de hand van de recente rechtsontwikkeling in Oostenrijk ook naar Duits recht het begrip ‘ondernemer’ zoals dat o.m. in het consumentenrecht wordt gebruikt, zich zou kunnen verspreiden naar andere delen van het privaatrecht zoals het handelsrecht en ondernemingsrecht.

J. Roesems e.a. (red.), *Transacties en geschillenbeslechting in het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen: Intersentia 2016

In België werd de regelgeving rondom marktpraktijken overgebracht van (o.a.) de Wet marktpraktijken en consumentenbescherming 2010 naar het omvattende Wetboek van Economisch Recht (WER). De WER omvat veel meer dan dat; ook de buitengerechtelijke afwikkeling van consumentengeschillen (o.a. ter uitvoering van de ADR-richtlijn 2013) is erin opgenomen. Deze bundel geeft een overzicht van een aantal van de onderwerpen die in de WER worden geregeld. Ik noem de opstellen die vooral direct consumentenrechtelijke relevantie hebben. Stuyck opent met een opstel waarin de ontwikkelingen in brede zin worden geschetst; zo is er aandacht voor de ‘inbedding’ van het vrije beroep (waarover ook de hierboven genoemde bundel onder redactie van Ponet & Straetmans). Keirbilck behandelt de overeenkomsten op afstand en e-commerceaspecten. Voet & Allemeersch gaan in op de ‘class action’ zoals deze vorm gekregen heeft in het ‘collectief herstel’ van art. XVII.35 e.v. WER.

R.E. van Esch, *De financiëldienstverlener online. De Wft, het BW en bewijs*, Deventer: Wolters Kluwer 2016

Dit boek verscheen als deel 14 in de serie Recht en Praktijk Financieel Recht. In die serie schreef Van Esch al het deel over giraal en elektronisch betalingsverkeer. Dit deel behandelt de juridische aspecten van het online verlenen van financiële diensten aan consumenten. Het boek, dat met veel voorbeeldcasus wordt verluchtigd, valt uiteen in drie delen: de toezichtrechtelijke aspecten, de privaatrechtelijke aspecten en bewijs. Onder de privaatrechtelijke noemer worden onderwerpen behandeld als de elektronische handtekening, dienst van de informatiemaatschappij, oneerlijke handelspraktijken, de totstandkoming van overeenkomsten (op afstand dus). Het derde deel geeft in vogelvlucht het bewijsrecht weer. Het boek is overzichtelijk, maar wie de doelgroep ervan is, werd mij niet duidelijk. Waarschijnlijk voorziet het in een behoefte van praktijkjuristen die de moeite niet willen nemen om de verschillende aspecten van onlinedienstverlening te zien als onderdeel van het generale overeenkomstenrecht,

aansprakelijkheidsrecht, consumentenrecht en bewijsrecht. Die neiging naar praktijkspecialisatie is begrijpelijk, maar maakt wel dat ontwikkelingen in de genoemde gebieden die weliswaar niet rechtstreeks over onlineaspecten gaan maar onrechtstreeks daarvoor wel van belang zijn, uit het oog worden verloren. Dus degene die na het lezen van het boek van Van Esch méér wil weten, zij verwezen naar die meer generalistische literatuur.

Prof. mr. W.H. van Boom